

**ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ
ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ:
МОТИВАЦІЙНИЙ ПІДХІД**

М.М. Петрушенко, канд. екон. наук
Сумський державний університет, м. Суми

В статтє сформулированы теоретические и научно-методические подходы к экономическому обоснованию мотивационного инструментария экологически ориентированного управления предприятием. Более глубоко рассматривается сущность понятия “метод экологоориентированного управления” на основе обобщения тектологических и мотивационных подходов к формированию метода и его применения в плоскости экологоориентированного управления на основе учета взаимосвязанных естественных и культурных факторов.

Ключевые слова: экономическое обоснование, метод экологоориентированного управления, тектологические и мотивационные подходы.

У статті сформульовані теоретичні та науково-методичні підходи до економічного обґрунтування мотиваційного інструментарію екологічно орієнтованого управління підприємством. Поглиблено сутність поняття “метод екологоорієнтованого управління” на основі узагальнення тектологічних і мотиваційних підходів до формування методу та його застосування в площині екологоорієнтованого управління на основі врахування взаємозв’язаних природних та культурних чинників.

Ключові слова: економічне обґрунтування, метод екологоорієнтованого управління, тектологічні і мотиваційні підходи.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку економіки України залишається невирішеним ряд питань у сфері управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища. Недостатньо дослідженими є мотиваційні процеси в системі управління підприємством, спрямовані на прийняття та реалізацію комплексних еколого-економічних рішень. Існує необхідність обґрунтування та упровадження мотиваційного інструментарію, що враховує та оптимізує як економічну, так і адміністративно-правову та соціально-психологічну сторони екологічно орієнтованого управління підприємством в єдиній синергетичній системі та має на меті ефективно використання трудового потенціалу в еколого-економічній діяльності підприємства. Отже, актуальність теми дослідження полягає в об’єктивній необхідності: формування передумов забезпечення практичної реалізації мотиваційних інструментів екологоорієнтованого управління, екологізації свідомості та визначення значущості екологічних потреб і мотивів персоналу організації в досягненні економічних цілей підприємства, дослідження економіко-синергетичних підходів до екологізації організаційної культури, формування та реалізації соціально-психологічних методів екоменеджменту.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є розвиток теоретичних і розроблення науково-методичних підходів до економічного обґрунтування мотиваційного інструментарію екологічно орієнтованого управління підприємством. Відповідно до поставленої мети були визначені основні завдання: провести аналіз взаємозв’язків між економічними, адміністративними та соціально-психологічними інструментами екологоорієнтованого менеджменту; дослідити теоретико-методичні

підходи до визначення соціально-економічного змісту та ролі мотиваційної функції в синергетичній системі екологоорієнтованого управління внутрішньо- та зовнішньоорганізаційними чинниками підприємства; розвинути методичні підходи до визначення синергетичного ефекту від оптимізації структури еколого-економічних витрат на людські ресурси на основі інтегрування методів екологоорієнтованого мотивування персоналу в загальній системі управління підприємством.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У нашому розумінні *екологоорієнтоване управління* – цілеспрямований вплив керівної системи підприємства на його зовнішні та внутрішні організаційні процеси за допомогою системи соціотехнічних методів з метою отримання економічних результатів при постійному розвитку підприємства та підвищенні якості навколишнього середовища. При цьому екологічна політика підприємства розглядається у взаємозв'язку з концепцією суспільного соціо-еколого-економічного збалансованого розвитку.

На основі узагальнення загальнонаукових і теоретико-економічних підходів з урахуванням загальноорганізаційних (тектологічних) підходів до формування методу та його застосування для екологоорієнтованого управління на основі врахування взаємозв'язаних природних та культурних мотиваційних чинників нами визначено *метод екологоорієнтованого управління* в широкому тлумаченні як систему теоретико-пізнавальних і діалектико-логічних принципів і наукового інструментарію, що застосовується для дослідження взаємозв'язаних організаційних, економічних, соціально-психологічних і екологічних процесів, а також для прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на досягнення певної екологічної мети; метод екологоорієнтованого управління у вузькому значенні – як спосіб, прийом, систему прийомів або інструментів для досягнення певних екологічних цілей або для виконання екологічно спрямованого завдання, реалізації конкретних екологічно спрямованих управлінських рішень, що поєднують пізнавальний і дієвий елементи екопсихологічного мотиваційного впливу.

Потрібно підкреслити нерозривний взаємозв'язок методу і системи управління. На основі узагальнення синергетичних положень і принципів загальної теорії систем зазначимо, що в широкому тлумаченні *система екологоорієнтованого управління* передбачає формування цілей, функцій, організаційної структури, вертикальних і горизонтальних функціональних взаємозв'язків екологічних органів (осіб, наділених управлінськими повноваженнями) у процесі обґрунтування, вироблення, прийняття і реалізації екологорелевантних управлінських рішень. У більш вузькому тлумаченні систему екологоорієнтованого управління потрібно розглядати як механізм забезпечення відповідного процесу управління.

У дослідженні виділено синергетичні ознаки системи екологоорієнтованого управління: вона є відкритою й одночасно здатною до управління впливом зовнішнього середовища; встановлює та трансформує цілі свого існування відповідно до змін у системах більш високого рівня; формує власні механізми розвитку на основі вибору напрямів еволюціонування з урахуванням принципів самозбереження та гомеостатичності; характеризується емерджентністю – виникненням додаткових властивостей (ефектів), спричинених множинністю різномірних (економічних, екологічних, організаційних) взаємозв'язків між її елементами. Доведено, що на сучасному етапі розвитку екоменеджменту ці ознаки проявляються в оптимізації всіх етапів у

системі управління підприємством, починаючи від поставлення еколого-економічної мети та формування мотиваційного інструментарію екологоорієнтованого управління і завершуючи отриманням синергетичного ефекту від використання трудового потенціалу при оптимальній структурі витрат на персонал. При цьому під даним інструментарієм розуміють заходи, пов'язані з мотиваційними процесами екологізації функціонування підприємства, а також результати цих заходів.

Проведено дослідження проектування теорій мотивації в площину еколого-економічних відносин, а також особливості екопсихологічного підходу до вирішення проблеми забруднення довкілля. Розглянуто *мотивацію* в її широкому тлумаченні – як систему зовнішніх і внутрішніх мотиваторів, які враховують соціально-психологічні особливості не тільки окремого індивіда, але й здебільшого колективів, соціальних груп і організацій у галузі еколого-економічних відносин.

Узагальнено та проаналізовано принципи формування системи екологоорієнтованого управління середовищем підприємства (організації), що мають синергетичний контекст.

Доведено, що “мегафакторами” екологоорієнтованого управління є “культура” і “природа”, які є чинниками як прямого, так і зворотного мотиваційного впливу, як зовнішнього, так і внутрішнього організаційного середовища підприємства. При цьому підкреслено, що культурний чинник на будь-якому рівні розглядається підприємством перш за все в економічному контексті.

Взагалі екологоорієнтоване управління організацією досліджується нами в рамках загальноорганізаційного управління, методи якого розглядаються, по-перше, з погляду прийняття управлінських рішень і, по-друге, з погляду втілення цих рішень у практичній соціотехнічній площині організації.

Згідно з проведеними дослідженнями сутність і специфіка соціально-психологічних методів екологоорієнтованого управління підприємства (організації) полягають в їх спрямованості на формування, використання і задоволення екологічних потреб співробітників організації. При цьому під *екологічними потребами* ми пропонуємо розуміти людські нужди і бажання, які безпосередньо пов'язані з навколишнім природним середовищем; екологічними потребами названі первинні потреби людини, такі, як потреби у повітрі, воді, їжі і т. ін.; екологічними бажаннями – вторинні потреби людини відносно навколишнього до неї середовища, такі, як потреба у спогляданні природного ландшафту, потреба у відпочинку на морському узбережжі тощо.

У дослідженні здійснено аналіз переваг і недоліків методів екологоорієнтованого управління організацією, на основі якого проведено відносну оцінку даних методів згідно з критеріями: ефективність, справедливість, здатність до реалізації, гнучкість, закладеність довгострокових стимулів, соціально-політична сприйнятність. За критеріями “справедливість” і “соціально-політична прийнятність” найвищу оцінку отримали соціально-психологічні методи, зокрема з огляду на їх культурний бік. Довгостроковість забезпечення реалізації екологічних цілей підприємства в найкращий спосіб досягається за створення найважливішого методу соціально-психологічного характеру – організаційної культури, яка містить у собі й екологічні аспекти.

Розроблено систему екологоорієнтованого управління персоналом, яка є синергетичною системою взаємозв'язків між такими основними елементами, як “екологоорієнтоване управління організацією”, “адміністративна поведінка”, “процеси (методи) екологоорієнтованого управління персоналом”, “екологоорієнтована поведінка”, і призначена для вирішення складного організаційного, економічного і соціального

завдання управління кадрами при врахуванні екологічних аспектів організації. Зокрема, акцентовано увагу на двох моментах:

– співробітники організації повинні мати необхідну базу знань, яка передбачає навчання методів і навичок, потрібних для ефективного і компетентного виконання поставлених перед ними завдань, а також знань про ті дії, які може спричинити їх діяльність, якщо вона здійснюється некоректно (ISO 14004, п. 4.3.2.5);

– мотивація до постійного поліпшення екологічно спрямованої поведінки співробітників може зрости, якщо останнім віддається належне у справі досягнення цільових і планових екологічних показників і їх заохочують вносити пропозиції, які можуть привести до підвищення екологічної ефективності (ISO 14004, п. 4.3.2.4).

Механізм управління персоналом розглядається як комплекс взаємозалежних процесів. Функціонування даного механізму з фрактального погляду (синергетична структура у своєму поділі є самоподібною) подібне до роботи системи екологоорієнтованого управління підприємством у цілому. З погляду поліцентричності адміністративна поведінка управлінського персоналу формується під подвійним (вертикальним і горизонтальним) впливом.

Доведено, що методи екологоорієнтованого керівництва є засобом перетворення адміністративної в організаційну екологічно спрямовану поведінку персоналу підприємства. При цьому відбувається циклічний процес прямого та зворотного мотиваційного впливу на окремих індивідів і трудовий колектив у цілому. Остаточним результатом дії досліджуваної системи є досягнення оптимуму між еколого-економічною та еколого-соціальною метою екологоорієнтованого управління персоналом підприємства.

Проведено аналіз еколого-економічних інструментів обмежувального характеру, таких, як ліміти й збори за забруднення навколишнього середовища на прикладі розміщення промислових відходів. Доведено, що ставки зборів потрібно встановлювати відповідно до величини питомих екологічних збитків від забруднення кожного окремого типу. При цьому в ідеалі згідно з теорією А. Пігу ставка збору за розміщення відходів має відповідати зовнішнім граничним витратам, які виникають при соціально оптимальній ситуації.

У дослідженні розроблено індекс усвідомлення екологоорієнтованої компетенції співробітників організації, яка визначається як поєднання, здатності (потенціалу) і мотивованості до ефективної екологічно спрямованої діяльності. Розрахунок індексу усвідомлення екологоорієнтованої компетенції співробітників ґрунтується на результатах управлінського соціально-психологічного дослідження (проведеного у 2003–2004 рр. на ВАТ “АК “Свема” у м. Шостка Сумської обл.) і розробленні відповідних методичних засад. На основі отриманих розрахунків одержано попередній характер залежностей між усвідомленням екологоорієнтованої компетенції (як суми здатностей і мотивованості) та новими структурними рамками (внутрішніми і зовнішніми) екологоорієнтованого управління підприємством, а також між поєднанням усвідомлення екологоорієнтованої компетенції та нових структурних рамок і еколого-економічним показником діяльності підприємства. Доведено, що взаємозв'язок еколого-економічної ефективності та витрат на формування мотиваційного інструментарію екологоорієнтованого управління підприємством можна пояснити синергетичною моделлю з фрактальної геометрії, яка створює більш реалістичну картину досліджуваних процесів.

У дослідженні доведено, що оптимізація методів екологоорієнтованого менеджменту персоналу неможлива без інтегрування в єдину систему

відповідних організаційних процесів. Згідно з цим розроблено методичні засади щодо формування системи показників:

1) якості екологоорієнтованого відбору персоналу, що враховує середній рейтинг участі в екологоорієнтованій діяльності співробітників, що прийняті на роботу; відсоток кар'єрного зростання серед нових співробітників, що вирішують екологічні завдання; відсоток співробітників, що були прийняті та залишились працювати в екологічному напрямку;

2) якості нормування персоналу, залученого до еколого-економічної діяльності;

3) якості системи екологоорієнтованого управління компенсацією, що враховує збільшення екологічної частки витрат на компенсацію та збільшення еколого-економічного ефекту діяльності підприємства за даний період;

4) якості планування кар'єри персоналу, залученого до екологоорієнтованих дій, що враховує плинність кадрів, залучених до процесу екологізації, виконання плану підвищення екологоорієнтованої кваліфікації персоналу; показник еколого-економічного ефекту;

5) зростання еколого-економічної компетенції персоналу;

6) екологічного контролінгу персоналу.

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні здійснено теоретичні узагальнення та подано авторське розв'язання наукової проблеми – подальший розвиток теоретичних і науково-методичних підходів до економічного обґрунтування мотиваційного інструментарію екологічно орієнтованого управління підприємством. Вирішення цієї проблеми дозволяє застосовувати комплексний підхід до прийняття управлінських рішень і реалізації системи методів, спрямованих на вирішення мотиваційних проблем у сфері екологоорієнтованого управління підприємством.

Результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1 На основі аналізу положень загальної організаційної науки, екологічного менеджменту в рамках економіки природокористування, а також дослідження системи взаємозв'язків природних та культурних мотиваційних чинників запропоновані теоретичні підходи до визначення сутності категорії методу екологоорієнтованого управління в широкому та вузькому тлумаченнях. Запропоновано розширення аналізу методів управління підприємством введенням екологічної та культурної складових, з одного боку, ускладнює їх дослідження; з іншого – посилює їх практичну дію з погляду отримання синергетичного ефекту: внаслідок урахування та використання більшої кількості взаємозв'язків різнорідного характеру та їх схожості за мотиваційним критерієм.

2 Розроблено теоретичні положення щодо формування системи екологоорієнтованого управління персоналом підприємства, що має синергетичні ознаки. Зокрема, мотиваційний механізм цієї системи спрямований на забезпечення прямих і зворотних зв'язків між адміністративною та організаційною екологорелевантною поведінкою на підприємстві.

3 Проведено аналіз мотиваційної функції екологоорієнтованого управління в її широкому тлумаченні, що враховує наслідки дії як внутрішнього, так і зовнішнього організаційного середовища підприємства. Зокрема, вдосконалено науково-методичні підходи до трансформації еколого-економічних інструментів впливу на діяльність підприємства, таких, як лімітування та збори за забруднення довкілля відходами виробництва. При цьому доведено, що спрямування зовнішньої екологічної політики на активізацію функції стимулювання

екологоорієнтованого управління підприємством повинно відбуватися за допомогою як негативних, так і позитивних мотиваторів.

4 Розроблено систему формалізованих показників здатності та мотивованості до реалізації екологоорієнтованої поведінки; запропоновано метод визначення комплексного показника усвідомлення екологоорієнтованої компетенції персоналу. На основі проведеного оцінювання зазначеної компетенції співробітників підприємства хімічної галузі зроблено висновок про необхідність і запропоновано рекомендації щодо подальшого формування його організаційної культури та системи мотивації екологічно орієнтованої діяльності.

SUMMARY

ECONOMIC SUBSTANTIATION OF METHODS OF ECOLOGICALLY FOCUSED OPERATION OF BUSINESS: THE MOTIVATIONAL APPROACH

M.M.Petrushenko

Sumy State University

In the article theoretical and scientifically-methodical approaches are formulated to economic ground of motivational tool of the ecologically directed management an enterprise. Essence of concept "method of ecological directed management" is deep on the basis of generalization of 'tectological' and motivational approaches to forming of method and his application in the plane of ecological directed management on the basis of account of associate natural and cultural factors.

Keywords: economic substantiation, method of ecologically directed management, 'tectological' and motivational approaches.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лукьянихин В.А. Экологический менеджмент: принципы и методы / В.А. Лукьянихин, Н.Н. Петрушенко : Монография. – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2004. – 408 с.
2. Мельник Л.Г. Экологическая экономика / Л.Г. Мельник. – Сумы: Издательство "Университетская книга", 2006. – 367 с.
3. Петрушенко М.М. Економічне обґрунтування мотиваційного інструментарію екологоорієнтованого управління підприємством: Автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища" / М.М. Петрушенко. – Суми, 2007. – 22 с.

Надійшла до редакції 8 червня 2009 р.